

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXI

*FAKÜLTENİN KURULUŞUNUN 40.
YIL ÖZEL SAYISI*

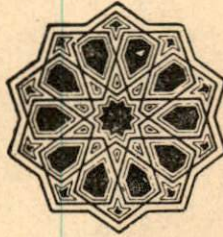
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXI

FAKÜLTENİN KURULUŞUNUN 40.
YIL ÖZEL SAYISI

*Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu
Yazarlarına aittir.*

SUNUŞ

Ankara Üniversitemiz 1946 yılında kurulduğundan bu yana pekçok fakülte, enstitü ve yüksekokulla yoğun bir şekilde faaliyetini sürdürmektedir. Üniversitemize 1949 yılında katılan ve en eski fakültelerimizden biri olan İlahiyat Fakültemiz, Erzurum Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesinin kurulmasına kadar bütün Türkiye üniversitelerinin tek İlahiyat Fakültesi olarak kaldı. Daha sonra İslam Enstitülerinin üniversitelere bağlanarak fakülteleşmeleri sonucu, bugün dokuz ayrı İlahiyat Fakültesi bulunmaktadır. Bununla birlikte Ankara Üniversitemizin İlahiyat Fakültesi, hem eski Yüksek İslam Enstitülerine öğretim elemanı vermiş, hem yeni İlahiyat Fakültelerine öğretim üyesi yetiştirmiş ve yetiştirmekte oluşu ile ana fakülte özelliğindedir.

Bu yıl (1989) 40. kuruluş yıldönümünü kutladığımız İlahiyat Fakültemiz yurtiçi faaliyetlerinin yanısıra, İslam Üniversiteler Birliğinin üyesi olarak, İslam araştırmaları alanına katkılarda bulunduğu gibi müslümanlarla hıristiyanlar arasındaki diyaloga yönelişlerde de etkili olmaktadır.

Papalık Gregorienne Üniversitesi ile Üniversitemiz arasında 1986 yılında yapılmış anlaşma ile öğretim üyesi değişiminde bulunuyoruz, ortak seminerler düzenliyoruz. Ortak araştırma projeleri hazırlamayı ve belki bir ortak yayına girmeyi düşünüyoruz. Mayıs 1989'da "Müslüman-Hıristiyan İlahiyat Eğitiminin Sorunları ve İşbirliği" konulu ilk seminer Roma'da yapıldı. Önümüzdeki yılın Mayıs ayında ikinci semineri Ankara'da düzenleyeceğiz. Konu "Tarih Boyunca Din, Kültür ve Tolerans" olacak. Gregorienne Üniversitesi, Rektörleri başkanlığında 12 kişilik bir profesör grubu ile katılacaklar.

Üniversitemizin, Avrupa ülkelerinin üniversiteleriyle olan bilimsel işbirliği anlaşmalarından İlahiyat Fakültemizi ilgilendirenlerden biri

de Almanya'nın Bamberg Üniversiteleri ile İlahiyat Fakültemiz arasındaki Din Eğitimi ortak çalışma girişimidir.

İlahiyat Fakültemiz "din meselelerinin sağlam ve ilmî esaslara göre incelenmesini mümkün kılacak, mesleki bilgisi kuvvetli, düşünüşte ihatalı din adamları yetiştirmek" amacına uygun olarak çalışmalar yapmaktadır.

40. yılının, ülkemize ve mensuplarına hayırlı olmasını, otuz küsur yıldır çıkmakta olan ve yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da aranan bir bilimsel kaynak olan derginin daha nice yıllar çıkmasını dilerim.

Prof. Dr. Necdet SERİN
Ankara Üniversitesi Rektörü

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa
Prof. Dr. Necdet SERİN (Rektör): Sunuş	III
İçindekiler	V
Doç. Dr. Münir KOŞTAŞ: <i>Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kuruluş ve Tarihçesi</i>	1
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ: <i>Psikoloji Sözlüğü Üzerine Dene- me II</i>	29
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ: <i>Tasavvuf</i>	73
Prof. Dr. Beyza BİLGİN: <i>Atatürk ve Türk Kadını</i>	85
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU: <i>Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar</i>	95
Prof. Dr. İbrahim A. ÇUBUKÇU: <i>Şair Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Felsefi Düşüncesi</i>	137
Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU: <i>Mevlana'nın Çağdaş Derviş Ta- rikatları, Babalar, Kalenderiler ve Diğerleri</i>	147
Doç. Dr. Mehmet BAYRAKTAR: <i>Is There A Methodology In The Qur'an For The Natural Sciences?</i>	157
Doç. Dr. Salih AKDEMİR: <i>Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (SAV)'e Yaklaşımları</i>	179
Doç. Dr. Sabri HİZMETLİ: <i>Osmanlı Devrinde Cezayirde Gelişen Bilim ve Kültürün Genel Bir Değerlendirmesi</i>	211
Doç. Dr. Sabri HİZMETLİ: <i>Un Auteur Turc Contemporain İsmail- Hakkı İzmirli (1868-1946)</i>	231
Doç. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK: <i>Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış</i>	245

	<u>Sayfa</u>
Yrd. Doç. Dr. Münir ATALAR: <i>Türklerin Kâbe'ye Yaptığı Ekonomik Yardımlar</i>	261
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER: <i>Ruh Hastalıkları Tedavisinde Musiki</i>	271
Bekir DEMİRKOL: <i>Vaizlerin Ehliyetleri ve Mesleğe Yatkınlıkları Üzerine Deneysel Bir Çalışma</i>	283
Dr. Ahmet AKBULUT: <i>Hariciliğin Siyasi Görüşlerinin İtikadileşmesi</i>	331
Dr. İbrahim ÇALIŞKAN: <i>İstisna Akdinin Mahiyeti ve Unsurları</i>	348
Dr. İbrahim ÇALIŞKAN: <i>İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları</i>	367
Dr. Mustafa KILIÇ: <i>İslâm Kültür Tarihinde Mûsiki. Başlangıçtan Emevilerin Sonuna Kadar</i>	399
Ar. Gör. Mustafa ERDEM: <i>Câhız ve "El-Muhtar Fî'r-Redd Ala'n-Nasara" İsimli Risâlesi</i>	454
İ.A. Heinz KLAUTKE: <i>Federal Almanya ve Batı-Berlin'de Müslüman Türkler</i>	475
 Kitap Tanıtımı:	
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU: <i>Ahmet Salih Muhâyirî, Tefsiru Süfyân b. Uyeyne, (et-Tab'atu'l-Ûlâ) 1403/1983.s. 438</i> ...	487
Dr. Ali YILMAZ: <i>Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü</i>	491

FEDERAL ALMANYA VE BATI-BERLİN'DE MÜSLÜMAN TÜRKLER

"Federal Alman Protestan Kilisesi, Yabancı Sorunları ve Etnik Azınlıklar Komisyonu",

"Müslümanlar'la Bir Arada Yaşamak" Çalışma Grubunun A.Ü. İlahiyat Fakültesi İçin Hazırladığı Rapor

İ.A. Heinz KLAUTKE

Sözkonusu rapor, Federal Alman Protestan Kilisesi, Yabancı Sorunları ve Etnik Azınlıklar Komisyonu'nun bir delegasyonuna, 1985 ilkbaharında Ankara'ya yapılan bir ziyarette A.Ü. İlahiyat Fakültesi'nin yönettiği bir istek üzerine hazırlanmıştır.

Ankara'ya yapılan ziyarette gösterilen konukseverlik ve yardımlar, delegasyonun üyeleri tarafından hala unutulmamıştır. Ayrıca fakültenin profesör ve doçentlerinin de içten bir diyaloga hazır olduklarını gördük.

Alman Kiliselerinin Federal Almanya ve Batı - Berlin'de yaşayan Müslüman Türkler'e karşı ilgisiz kalmamaları da, Ankara'da takdir gören bir konuydu. Federal Almanya'da yaşayan Müslümanlar'ın durumunu, büyük bir çoğunluğu Müslüman olan Türkiye açısından gözlemek yetersiz kaldığı için, bunu Almanya'da, yani bir kısmı Hıristiyan, bir diğer kısmı nerdeyse dine inanmayan bir çevre içinde gözlemlemenin daha doğru olduğu ileri sürülen bir başka düşünceydi. Federal Almanya ve Batı - Berlin'de yaşayan Müslüman Türkler, Türkiye'de olabileceğinden çok daha değişik sorunlarla karşı karşıya. Sonuç olarak bu konu hakkında kendi açımızdan bir raporun hazırlanması isteğini geçte olsa yerine getiriyoruz.

Böyle bir raporun hazırlanması isteğindeki amaç, alınacak sonuçlara göre yapıcı birtakım kararlar almaktır.

Hazırladığımız rapor doğal olarak Müslüman Türkler'in durumunu tam olarak açıklayamaz. Çünkü biz bu topluluğu ancak dışardan inceleyebildik. Ancak Hıristiyan inancımız ve bu inancın bize yüklediği görevler nedeniyle Müslüman kardeşlerimizin sorunlarına değişik açılarından yaklaşabildik ve ümit ediyoruz ki bazı önemli konulara dikkati çekmiş olabilelim.

1. Alman toplumunda Müslümanlar

— Kısa bir durum incelemesi

Sayılar, Federal Almanya ve Batı - Berlin'de yaşayan Müslümanlar'ı düşünmenin önemini vurguluyor.

Günümüzde Almanya'da 1,9 milyondan daha fazla Müslüman (bunların aşağı yukarı 1,45 milyonu Türk olmak üzere) yaşıyor. Ortalama yarım milyon kadar Müslüman öğrenci Alman okullarında okuyor. Özellikle Batı - Berlin örneğinde bu gelişme daha iyi görülüyor. 1959 yılında burada yaşayan Türk sayısı 200 iken, bu sayı 1971'de 54.000'i, 1987'de de ortalama 110.000'i bulmuş.

20. yüzyılda ekonomik nedenli göçlerin hiçbiri, Türk'lerin Federal Almanya ve Batı-Berlin'e yaptığı göçler kadar kısa sürede oluşmamış ve bu kadar geniş çapta olmamıştır. Almanya'da 1731'den beri Türkler'in bulunmasına rağmen, bunların ibadetleri kamuoyunda başlangıçta göze batmadı. Misyonerlik görevi yapan Ahmediyeye hareketinin başlamasıyla, İslam dini daha geniş çevrelerde tanınmaya başlandı. Ancak, İslam dini şimdiki çapını ve çeşitliliğini, çağrılı olarak gelen ve yerleşen Türk ve diğer ülkelerin işçilerine borçlu. Böylece bizim sanayi toplumumuzdaki Müslüman toplumun büyük bir kesimini şehirden gelenlerin yanı sıra köylerden gelenler oluşturuyor. Bu arada Ortadoğunun ve Afrika'nın kriz bölgelerinden gelenleri ve politik sığınma hakkı arayanları da unutmamak gerekir.

Federal Almanya sadece bir sanayii devleti değil, aynı zamanda geleneklerine bağlı Hristiyan bir toplum. Şu anda Almanya'da yaşayan nüfusun % 41'i Protestan, % 43'ü Katolik olmak üzere sadece % 84'ü bir kiliseye bağlı. Ancak bu sayılar Almanlar'ın kiliseye yakın olmadıkları gerçeğini örtmemeli: pazar ayınlarına 10 ile 20 kişiden ancak biri düzenli olarak katılıyor. Yalnız bunlardan yanlış birtakım sonuçlara varmamak gerekir: Kiliseye uzak kişilerin yanında inançlı insanlar da vardır. Köy ve şehir arasında olduğu gibi eyaletler arasındada Hristiyan inancının ve laikliğin uygulanışı esaslı farklılıklar gösteriyor.

Buna rağmen kiliseler önemli bir sosyal unsur oluşturuyorlar: Siyasal alanda faal birçok Hristiyan görmek olası. Ayınlar Televizyon ve Radyodan yayınlanmakta, Hristiyan yaşamından haberler de iletişim araçlarında düzenli olarak çıkmaktadır. Kilisenin bir başka önemli etkinliğini de boş zamanları değerlendirme, gençlik uğraşları ve yetişkinlerin eğitilmesini kapsayan çalışmalar kapsamaktadır. Bunun yanında her büyük Üniversite'de İlahiyat Fakülteleri bulunmakta, eğitimci

yetiştiren her Yüksekokulda da din eğitimi üzerine uzmanlaşmak olası. Bu branşlarda eğitim gören öğrencilerin sayısı da bir hayli çok. Protestan ve Katolik din eğitimi her dereceden okulda, her yaş grubunda prensipte haftada iki ders olarak verilmekteyken, bu derslere katılım isteğe bağlıdır.

Sosyal kurumların çoğunluğu (hastahaneler, düşünler evleri, bakım evleri ve çocuk yuvaları) kilisenin koruyuculuğu altında bulunmaktadır. Her Müslüman oturduğu mahallede bir kiliseye rastlar. Kilisenin düzenlediği organizasyonlar (Alman Protestan Kiliseler Günü/Katolikler Günü) özellikle toplumun genç kesiminden büyük ilgi görmektedir. Bu toplantılarda yapılan eleştirilerse, kilisenin homojen bir topluluk oluşturmadığını, tam aksine "liberal" görüşlerden "tutucu" görüşlere kadar birçok görüşün izlerini taşıyan bir topluluğu kapsadığını vurgulamaktadır. Bu tutum kendisini İslam'a karşı, bir taraftan karşılıklı diyalog, diğer taraftan da olumsuzluk biçiminde göstermektedir. Bazı dinsel grupların etkinliklerinin böyle çok görüşlü bir topluluğa maledilmesi doğru bir yargı değildir. Örneğin "Yehova Şahitleri" nin etkinlikleri sık sık Hristiyan kilisesinin etkinliklerine dahil edilmektedir ki, bu yanlış bir davranıştır. Hristiyanlığın getirdiği kültür ve geleneklerle devlet ve Hristiyan kiliseler arasında belli bazı bağlar olduğu nasıl gözardı edilemezse, anayasal olarak bu iki kurumun birbirlerinden ayrı olduğunu da vurgulamak gerekir. Aydınlanma çağının gecikmiş bir etkisi olan bu ayrılık, özellikle bu çağda ortaya çıkan laik düşünce ve çok görüşlü toplumun pozitif anlayışından kaynaklanmaktadır. Laikliğin uygulanmasını gerektiren en önemli tecrübe, çoğulcu bir toplumda değişik görüşlü toplulukla karşılıklı hoşgörü ve anlayışla daha uyumlu bir yaşama hakkına sahip olmalarıdır. Bu laik düşünce geçmişten kalan bir olgu değil, halen devam etmekte olan bir süreçtir. Böylece kilise, sosyal yaşamda varolan unsurlardan sadece bir tanesi olmaktadır. Avrupa'daki bu tarihsel duruma katılması nedeniyle, İslam da bu olgudan soyutlanamaz. Bunun sonucunda Hristiyan olsun, Müslüman olsun, tek tek kişileri ve dinsel grubu da bekleyen görev laik anlayışa karşı alınacak tavır belirlemektir. Bu görev iki grubu da aynı şekilde etkilemektedir ve onları aynı sorunla karşı karşıya getirmektedir.

Kurumlarıyla yalnızca sosyal düzensizliği ortadan kaldırmayı amaçlamayan kiliseler, inanç açısından toplumsal hayatı da eleştirerek inceleyen ve eşlik eden birer kuruluştur. Bu nedenle özellikle Müslüman Türkler'in hangi sorunlarla mücadele ettiğini vaktinde görebilmiş ve resmi makamları bu konu hakkında uyarmıştır:

Burada yaşayan Müslüman Türkler'in çoğunluğunu dinsel eğitimlerinin kopukluğu ve özellikle dinsel azınlık oluşturdıkları ülkelerde dinlerinin gereklerini nasıl yerine getireceklerini öğrenmemiş olmaları (namazların topluca gün bitiminde kılmabilmesi gibi), böyle bir dinsel azınlık ortamında Müslümanlar arasında gerginliklere yol açmaktadır. Müslüman Türkler, Yugoslav, Arap, Kuzey Afrikalı ve Alman Müslümanlar'da İslam dininin farklı uygulanış biçimiyle yeni tanışmaktadırlar. Bu çevrede Türk Sünnî ve Alevîler'i arasındaki ayrılıklar da daha açık olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte ulusal dinsel bütünlüğün yeni ve özel biçimlerinin de bilincine varılmaktadır.

İlk olarak, 70'li yıllarda Köln'de kurulup oradan uzun süre Federal Almanya'daki hemen hemen tüm Müslüman cemaati kapsayan "İslamcı Kültür Merkezleri" Birliği ortaya çıktı. Mustafa Kemal Atatürk'ün laiklik inkılabına bir direniş içinde olan Süleymanlılar tarafından kurulan bu birlik, gelenekçi İslamî görüşü temsil ediyor. Federal Almanya'da yaşayan Türkler'in dinsel ve sosyal gereksinimleri açısından tecrübe sahibi olan bu birlik kiliseler ve kamuoyu ile de diyaloga açık.

Avrupa Millî Görüş Teşkilatı (AMGT, kısaca Millî Görüş), bünyesinde irticaî dernekleri, organizasyonları ve millî-dinsel eğilimler gösteren camileri barındırmaktadır. Bu kuruluşlar Hıristiyan, laik çevreye uyumu reddediyor, İslamî dünyanın radikal eylemlerine yakınlık duyuyorlar. İran örneğinde olduğu gibi Türkiye'de irticaî bir hareket başlatmak isteyen Cemalettin Kaplan'ın "İslamcı Dernekler ve Cemaatler Birliği" ise "Millî Görüş" Teşkilatından ayrılmıştır.

"Diyanet İşleri Türk - İslam Birliği" (DİTİB), ancak son yıllarda Devlet tarafından gönderilen imamlar sayesinde kendine bir yer edinmiştir. İktidarcı resmen tanınmış İslamî görüşün bir temsilcisi olan DİTİB, Federal Alman Devleti, kiliseler ve kamuoyu ile temas halindedir. DİTİB Federal Almanya'da yaşayan Türkler'in çoğunluğuna seslenmeyi istemekte ve dinsel açıdan, bir Türk yurttaşı olarak millî iradelerini güçlendirmeye çalışmaktadır.

"Avrupa Demokrat Ülkücü Dernekleri Federasyonu" (ADÜTDF) ise kapatılan MHP (Milliyetçi Hareket Partisi)'nin Avrupa şubesidir ve bugün kendini MÇP'ye (Milliyetçi Çalışma Partisi) bağlı olarak görmektedir. Asıl ağırlığını siyasal alanda gösteren ADÜTDF, bunun yanında dinsel etkinlikleri de kapsamaktadır. Ancak dinsel etkinliklerin yetersizliği bu Federasyonun içinden kopmalara neden olmuş ve Ekim 1987'de Serdar Musa Çelebi başkanlığında "Türk - İslam Kültür Dernekleri Birliği" adı altında dinsel ağırlıklı bir birlik kurulmuştur.

Hem Almanya'daki gerici İslamcı gruplar ile Türkler arasındaki anlaşmazlıklar, hem de yurtdışındaki gerici İslamcı akımlar, Almanlar'ın İslam hakkındaki görüşlerini oluşturmaktadır. Böyle bir durumda nasıl farklı hükümler verilebilir?

Dünya İslam Konferansı'nın Almanya seksiyonu değişik Türk, Arap ve başka ülkelerle, Federal Almanya'daki tüm İslami akımları bir çatı altında toplayıcı bir dernek kurma amacıyla birçok girişimde bulundu. Bu girişimlerin sonucunda 1986 yılında 380 cemaati temsil eden "Federal Alman ve Batı-Berlin İslam Kurulu" kuruldu. Ancak toplam 900 cemaatten oluşan Müslüman topluluğunda bu gene bir azınlıktır. Federal Almanya'daki İslamiyet hâlâ ortak bir zemin üzerine oturtulabilmiş ve tek bir temsilci üzerinde uyuşabilmiş değildir. Esasen İslamiyet'in Hristiyan Kilisesi gibi bir kamu hukuku kuruluşu olarak tanınmasını engelleyen de budur.

İslam'iyette Dinsel Yaşamın ve Hristiyanlarla İlişkilerin Geliştirilmesi İçin Bugüne Dek Abnan Önlemler

Böyle bir durumda Müslüman Türkler'in dinlerinin gereklerine göre yaşayabilmeleri, Türkler ve Almanlar'ın ortak yaşantılarında ne kadar önemli olduğu hem Katolik hem de Protestan Kilisesi tarafından vurgulanmıştır. Papa, II Jean Paul 1980 yılında Mainz şehrinde yaptığı konuşmasında Müslümanlara yönelik şunları söylemiştir: "Tanrı inancınızı yurdunuzdan buraya yabancı bir ülkeye açık yüreklilikle getirmişseniz ve Tanrı'nıza ibadet ediyorsanız, siz de Hz. İbrahim'den beri gerçek Tanrı'yı bulmak için birbiri ardınca gelen hacılar kafilesinin mensuplarısınız.... İnancınızı yabancı topraklarda da sürdürün ve onun hiçbir beşerî ya da siyasî çıkara alet edilmesine izin vermeyin". Papa, Ankara'yı ziyaret ettiği 1979 tarihinde de şöyle bir açıklama yapmıştı: "İster Hristiyan ister Müslüman ve isterse Yahudi olsun Hz. İbrahim'in manevî torunlarının benimsedikleri Tanrı inancı gerçek anlamda yaşadığı ve hayata egemen olduğu takdirde insanın onuru, kardeşliği ve özgürlüğü için sağlam bir temel oluşturur". (H. Vöcking/Yayınlayan: Christliche Stimmen zum Dialog I, CIBEDO- Dokumentation (Belgesel) 18/19, 1983 S. 21 ve 15).

Federal Almanya'daki Protestan Kilisesi tarafından daha 1974'te şu husus vurgulanmıştı: "Müslümanlar'ın Almanya'daki durumu tüm Hristiyanlar'ı harekete geçirecek niteliktedir. Hristiyanlar birçok konuda varlık sahibidir, güçsüz bir azınlık karşısında kurumsal ve ekonomik bakımdan garantiye sahip olan ve kendi dini, kültürü ve top-

lumun içinde yaşayan büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Onlar Müslümanlar'a karşı anlayış, yardım ve dostluk borçludur. Hristiyanlar Müslümanlar'a yardım etmekle bir ölçüde kendilerine de yardım etmiş olacaktırlar. Hristiyan varlığının somut olarak gerçekleştirilmesi sürecinde Müslümanlar'ın durumunun anlaşılması, kardeşçe bir dayanışma içinde düzeltilmeğe çalışılması önem taşıyan bir husustur. Hristiyanlar Müslümanlar'a kendi inançlarının kanıtını veriyorlarsa, bu kanıt başka dine inananlar ve onların dinsel deneyim ve oluşumu karşısında saygıya ve büyük bir açık yürekliliğe dayanmalıdır. Hristiyan varlığının yaşanan tablosu inandırıcılığını içinde taşımaktadır" (Moslems in der Bundesrepublik. Eine Handreichung, hg. v. Kirchlichen Aussenamt der Evangelischen Kirche in Deutschland. Frankfurt/Lembeck 1974, S. 15; 17). O zamandan beri bu sözlere sık sık yollamada bulunmaktadır.

Avrupa ülkelerinde "Avrupa'daki yabancı işçilerin sorunları Kilise Komisyonu"nun araştırma projesi "İslam Hukuku ve Avrupa'daki Müslümanlar'ın durumu için önemi" başlıklı bir rapor ile sona ermiştir. Bu rapordaki tavsiyelerde şunlara yer verilmiştir: "Hristiyanlar Müslümanlar'la birlikte yaşamının içerdiği dinsel boyutu tanımalı ve Müslümanlar'ı dinsel yaşamları için ihtiyaç duydukları hareket serbestliğine kavuşmalarında onlara yardımcı olmalıdırlar... Herkes barış içinde yaratıcı bir birlikte yaşama yer vermeyecek bir kapalı davranış içerisine girmekten kaçınmalıdır (epd- Dokumentation, Nr. 34/87).

Almanya'daki Müslüman-Türk ailelerin gelişmelerini etkileyen çifte bir tehlike kiliselerce bilinmektedir:

1. Bu ailelerin kendi kültür değerlerini bırakıp, tek yanlı olarak batılı refah toplumun değerlerini kabul etmesi.

2. Bazılarının ise birinci tehlikenin tersine uyum sağlayamama nedeniyle radikal dinci gruplara katılması.

İki tehlikeye de karşı önlemler alınması gerekmektedir. Bu nedenle bu durum yoğun bir araştırmaya tabi tutulmalı ve nasıl bir tavır alınması gerektiği bulunmalıdır.

Çocukların dinlerini unutmaya, hatta hiç öğrenmemelerine tepki olarak ortaya çıkan çabalar, Almanya'nın çeşitli şehirlerinde Kuran Kurslarının açılmasına yol açtı. Bu tepkinin ardında yatan neden, Alman okullarında yeterli bir İslamî din eğitimi verilmediği için kiliseler tarafından anlaşılmalı ve kabul edilmiştir. Ancak özellikle başlangıçta bazı aşırı dinci grupların kurduğu Kuran kursları, Alman ka-

muoyunda olumsuz bir görüntü oluşturdular. Günümüzde ise ağırlık, lımlı gruplar tarafından kurulan cami ve cami derneklerindedir.

Bu bağlamda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, camii kurma ve Almanya'ya yetişmiş İmam gönderme çabaları kiliselerce tanınmaktadır. Ancak bu İmamların Almanya'daki ikametleri çok kısa süreli olmaktadır. Tartışma götürmez ki, Türkiye'deki İlahiyat Fakülteleri'nde okuyan öğrencilerin bir batı dili öğrenmelerinin şart koşulması ve din tarihi derslerinde diğer dinler hakkında halen az da olsa bilgi verilmesi Türkiye'de yetiştirilen din adamları için birincil bir yardımdır.

Alman Kiliseleri tarafından, öncelikle Hıristiyanlar'la Müslümanlar'ın karşılaşması temeli üzerine oturtulmuş sürekli organizasyonlar kurulmuştur:

İslamî gruplar ile Hıristiyan mezheplerin birarada çalıştığı İslam-Hıristiyan İşbirliği Grubu (Islamisch-Christliche Arbeitsgemeinschaft-ICA) bunlardan biridir. Katolik dünyasında "Weisse Vaeter" tarafından kurulmuş Hıristiyan-Müslüman Karşılılaşması Belgeleme Dairesi (Dokumentationsstelle zur Christlich-Islamischen Begegnung-CI-BEDO), Protestan dünyasında ise "Müslümanlar'la birarada yaşamak" (Zusammenleben mit Muslimen) çalışma grubu önemli yer kaplarlar.

Çok fazla Müslüman'ın yaşadığı Nordrhein-Westfalen eyaletinde "İslam Sorunları İstişare Bürosu" (Evangelische Beratungsstelle für Islamfragen, Wuppertal) ve Colombo'da 1982'de toplanan Din konferansında getirilen önerilerle kurulan "Hıristiyan-Müslüman Cemiyeti" (Christlich-Islamische Gesellschaft-CIG) önemli etkinlikler göstermektedir. Tüm bu gruplar ve kuruluşlar diğer etkinliklerinin yanında çeşitli yayımlarla da Müslüman ve Hıristiyanların karşılıklı anlaşmaları yönünde çaba harcıyorlar.

Şimdiye kadar Türkçe ve Türk Kültürü derslerinde verilen İslamî din bilgilerinden ayrı olarak, din eğitiminin geliştirilmesi için Türkiye'den din kitapları getirilmiştir. Hamburg eyalet senatosunca oluşturulan bir komisyon, bu kitapların Türk öğrencilerin durumuna uygun olarak değiştirilmesi konusunda çalışmalar yapmaktadır.

Nordrhein-Westfalen eyaleti Eğitim Bakanı'nın emriyle oluşturulan bir komisyon, "İslam inancına sahip öğrenciler için din eğitimi" adı altında, eğitim ve öğretimin ilk dört yılı için Alman eğitim sistemi çerçevesinde, Türk Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın da prensipte muvafakatı ile, bir program önerisi getirmiştir. İlahiyat eğitimi görmüş iki, toplam altı Türk öğretmen, iki İslam bilgini ve iki Alman din

pedagogu, Okul ve Eğitim Enstitüsü'nün bir üyesinin organizasyonu ve Nordrhein-Westfalen eyaleti Eğitim Müdürü'nün başkanlığında toplanan bu komisyonun çalışmaları aynı zamanda Ankara İlahiyat Fakültesi Temsilcileri tarafından bilinmektedir. Beş ve altıncı sınıflar için Türk tarafınca aynı boyutta yapılan çalışmalar ve eğitim elemanı yetiştirme çabaları da tarafımızca memnuniyetle karşılanmaktadır.

Bunun dışında çeşitli şehirlerde ve cemaatlar arasında yöresel düzeyde Müslüman-Hıristiyan karşılaşmaları sözkonusu olmaktadır. Karşılıklı kilise ve cami ziyaretleri, birlikte düzenlenen şenlikler, akademik düzeyde toplantılar, eğitim çevrelerinde düzenlenen seminerler ve az da olsa İlahiyat konusunda tartışma toplantılarının uzun süre devam etmesi, açıkça, karşılıklı önyargı ve yanlış anlamaların ortadan kalkmasına ve bu iki ayrı dinden oluşan insanların birbirlerini tanımalarına neden olması sevindirici bir unsurdur.

3. Halen varolan sorunlar.

—Çözüm Önerileri

Öncelikle belirtmek isteriz ki, hazırlanan bu raporun, durumu yeterince tanımlamadığının bilincindeyiz. Ancak, kanımızca bu rapor, konunun gün ışığına çıkartılmasında atılan ilk adımdır. Ayrıca Türkiye'den gönderilecek bir delegasyonun burada konu hakkında araştırma yapmasının yararlı olacağı görüşündeyiz. Araştırmaların sonunda yapılacak bir değerlendirmeye de kendi açımızdan katılmaya hazırız.

Şimdiye kadar alınmış önlemlerin, Müslüman Türkler'in dinlerinin gereklerini yerine getirmeleri ve Hıristiyan ile Müslümanlar'ın karşılaşmaları konusunda yetersiz olduğu açıktır. Bunun nedeni, böyle bir durumun oldukça yeni olmasıdır. Bir diğer neden ise, hem Hıristiyan papaz ve din öğretmenlerinin hem de Müslüman imam ve din öğretmenlerinin eğitimlerindeki eksikliklerdir. Burada Federal Alman Üniversiteleri, Türk Üniversiteleri ve özellikle Türk İslam İlahiyat Fakültelerine durumu düzeltmekte önemli görevler düşmektedir.

Önemli bir sorun, Federal Almanya ve Batı-Berlin'de yaşayan birçok Müslüman Türk'ün camiye ve cami derneklerine girememeleridir. Bir taraftan böyle camilerin azlığı dikkati çekmektedir. Bazen de, aşırı gruplarca ele geçirilmiş olması korkusu, Müslüman Türkler'in camiilere olan güvenlerini sarsmaktadır. Camiye gidemeyen birçok Müslüman Türk, dinlerinin gereklerini yeterince yerine getirememeleri nedeniyle, dinlerinden kopmuş olduklarını düşünmekte ve mutsuz olmaktadırlar. Diğer taraftan da bilinmelidir ki, laikliğin de etkisiyle günümüz insanı

dininin yalnızca kültürel özelliklerini devam ettirmektedir. Arada sırada İslam dinini otoriterlik ve gerikalmışlık ile suçlayan ve sert eleştirilerde bulunan aslen Müslüman Türkler'e de rastlanmaktadır. Böyle eleştirici bir yaklaşım, İslam'ın daha alışıktır olmadığı bir olguyu oluşturmaktadır. Bir yandan da başka bir inançla karşılaşma, ki bu burada Hristiyan inancıdır, kişisel deneyim ve iki inancın oluşturduğu yaşam biçimlerinin karşılaştırılmasıyla, din değiştirmeye neden olabilmektedir.

Din değiştirmelerin ardında, yabancıların sağlam olmayan durumlarından yararlanan amaçlı bir eylemin görülmemesi gerekir. İslam'da ve Hristiyanlık'ta iman ve şahadet, inançlı bir yaşamın sonuçlarıdır. Bu nedenle "Misyon" kavramını negatif olarak algılamamak gerekir. "Misyon" kavramı, Tanrı'nın yaratıcılıkta ve tarihteki hükümdarlığının kanıtlanması olarak görülmelidir. Tanrı sevgisi ve büyüklüğünün kişi tarafından anlaşılması bunu kişinin başkalarına da anlatmasını sağlar. Böyle bir iman doğal olarak iki yönde de din değiştirmelere yol açar. Müslüman ve Hristiyanlar tarafından 1976 yılında yayınlanan ve 1982'de Colombo'daki Din Konferansı tarafından da onaylanan Chambesy-Deklarasyonu'nda şöyle denmektedir: "Müslümanlarda Hristiyanlar gibi ikna etme ve ikna edilme ve kendi inançları doğrultusunda yaşayarak dinsel yaşamlarını dinsel ödev ve prensiplerle uyuyacak şekilde düzenleme konularında sınırsız haklara sahiptirler (CIBEDO-Dokumentation 12, S. 27). Bu deklarasyondan sonra, umuyoruz ki, din değiştirmelere karşı İslam'ın da tavrı değişecektir. Çünkü İslam dünyasından bize ulaşan haberlerde, dinini değiştirmek isteyen Müslümanlar'ın aile ve toplum baskısı, hukukî cezalar ve hatta ölüm cezası ile karşı karşıya olması, bizde korku ve iticilik gibi tepkilerle karşılaşmakta ve Müslüman Türkler ile aramızdaki bağları da zayıflatmaktadır.

Dinlerine ihanet etmek ve çocuklarının Almanya'nın liberal eğitim sistemine uyum sağlayabileceklerinden korkan bazı Türk aileler, bu nedenle Almanlar ile ilişki kurmaktan çekiniyor. Bunun sonucu olarak ta, bazen örneğin çok küçük kızlara bile baş örtüsü takılması ve uzun etekler giydirilmesi ortaya çıkıyor ki, bu da Alman çocuklarla birlikte eğitimi ve oynamayı zorlaştırıyor. Almanya'da yaşayan din kardeşlerinin durumlarını tanıyan İslam İlahiyatçıların, bu ve bunun gibi dinsel hayat ve aile içi din eğitimi konusundaki sorunlara çözüm bulmakta yardımcı olmaları ve bir yandan Müslüman olmayan bir çevrede dinsel gerekleri yerine getirmek, diğer yandan da Almanlar'la karşılaşma ve beraber yaşamayı kısıtlamamak konularında yol göstermeleri gerekir.

Bunu sağlamak için şu ana kadar alışılmamış olanaklar kullanılabilir. Örneğin radyoda dini yayım yapma olanağı sağlanabilirse polemik

yapılmamalıdır: Farklı görüşlere sahip gruplara hoşgörülü davranmak, aynen insan haklarına saygılı olma ve dinsel özgürlük gibi, Federal Alman demokrasisinde birlikte yaşamın temel kurallarıdır.

Bunların yanında Almanya'ya gönderilen İmamların eğitimlerine de biraz değinmek gerekir. Bu eğitim henüz yetersizdir: Türkiye'den gönderilen İmamların çok az bir kısmı Alman makamları ve Kilise cemaatleri ile ilişki kurabilecek kadar yabancı dil bilmektedirler. Ayrıca din kardeşlerinin özel durumları hakkında henüz pek fazla birşey bilmedikleri farkedilmektedir. Halbuki üzerinde durulması gereken nokta, İmamların Müslüman ailelerin güçlüklerine ve hayati sorunlarına çözüm bulmak ve onlara yardımcı olmaktır.

Bir başka nokta da, yetişen İmamların batı tarihi ve kültürü hakkında pek az bilgiye sahip olmalarıdır. Bunlara ek olarak da genellikle bu İmamların Federal Almanya'da kalma süreleri çok kısadır. Tam Alman dilini daha iyi öğrenmeye ve ilişkiler kurmaya başlamışken Türkiye'ye dönmek zorunda kalmakta, bu durum da İmamların Federal Almanya'da kalmaları süresince dil öğrenmek ve toplumsal ilişkiler kurmak için yeteri düzeyde güdülenememe sonucunu doğurmaktadır.

Yukarda açıklanan sorunların benzerleri din öğretmenleri için de geçerlidir: Öğrencileri ile Federal Almanya'daki dinsel azınlık ortamında İslam dininin nasıl yaşanıp temsil edilebileceği konusunu işleyebilecek düzeyde yetişmiş öğretmen sayısı çok azdır. İslam dinbilimcilerinin bu dersleri vermeleri halinde ise bunların pedagojik yöntemler konusunda eğitilmemiş olmaları sorun yaratacaktır. Aynen İmamlarda olduğu gibi öğretmenler de Hristiyanlık alemi ile batı tarih ve kültürü konularında yeterince bilgili değildir. Sözkonusu öğretmenlerin Federal Alman okul sistemine yabancı olmaları ve Federal Almanya'da, bu ülkelerde yaşanan İslama ve Müslüman olmayan kitlelerle birlikte yaşamaya yardımcı olabilecek kadar uzun süre kalmamaları da yukarda sayılan sorunlara eklenebilir. Ancak yine de Federal Almanya'da uzun süredir yaşayan ve Türk hemşerilerinin çevresini ve hayat tarzlarını çok iyi kavramış öğretmenler vardır ve bu durum sevindiricidir. Bu öğretmenler istihdam edilmeli ve çeşitli eğitimlerden geçirilip geliştirilmelidir.

Federal Almanya'da görev yapacak olan İmam ve din öğretmenlerinin bilgi eksikliğini gidermek için ek bir eğitimden geçirilmeleri kanımızca yerinde olacaktır. Bunun ön hazırlıklarını yapmak için ise Türk ve Alman dinbilimci ve pedagoglarının birlikte çalışmaları gerekmektedir. Gerekli eğitimin dil ve din kültürüyle ilgili kısmı Türkiye'de verilmeli;

Federal Almanya'da ise pratiğe dönük deneyim kazandırılmalıdır. Hıristiyan Kiliseleri bunların öğretileri ile ilgili temel bilgilerin kazandırılması konusunda kilise makamları yardıma hazırdır.

Federal Almanya'daki Türk çocuklarının durumlarını yeterli düzeyde ele almayan Türk ders kitapları ve öğretim programları günümüzde hala ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Din dersleri yanında örneğin tarih dersi gibi başka dersler için de geçerli olan bu sorun Türk din dersi kitapları ile Nordrhein-Westfalen eyaletinde hazırlanmış "Müslüman öğrenciler için din eğitimi" isimli öğretim programı taslağı karşılaştırıldığında daha da belirginleşmektedir. Türk çocuklarının Hıristiyan inancın çoğunlukta olduğu bir ülkede yaşadığı gerçeği gözönünde tutulduğunda ders kitaplarında Hıristiyan inancı üzerinde yeteri kadar durulmadığı açıkça görülmektedir. Diğer taraftan, çoğu Alman ders kitabının İslam dini ve kültürünü açıklamakta yetersiz kaldığı da bir gerçektir. Bu sorunun üstesinden gelmek için ders kitaplarını bu yönden inceleyecek ve bunların iyileştirilmesi için önerilerde bulunacak ders kitabı komisyonları kurulmalı ve kalifiye uzmanlardan yararlanılmalıdır.

Yukarda sözü edilen öneriler oldukça geniş kapsamlıdır ve birlikte yaşamı daha iyi bir hale getirmek için yapılacak hazırlıkların her iki tarafın da yoğun çabasını gerektiren uzun vadeli bir görev olduğu noktasından hareket ederler. Bu arada Türk Müslümanlar'ın arasında Federal Almanya'da Türkiye'den daha uzun süre yaşamış birçok genç insanın bulunduğu ve bunlardan bir kısmının Federal Alman vatandaşlığına geçebilecekleri de dikkate alınmalıdır. Aşağıda sıralanan önerilerin, uzun vadeli görevlerin hazırlanması ve uygulanması konusunda yardımcı olacağı inancındayız:

— Hıristiyan ve Müslüman cemaatlar arasındaki ilişkileri iyileştirmek açısından Federal Alman heyetlerinin ve uzmanlık komisyonlarının Türkiye'de Müslüman temsilcilerle geniş çaplı görüşmelerde bulunmaları; aynı şekilde İslam dininin Türkiye'deki temsilcilerinin Federal Almanya'daki din kardeşlerinin yaşamlarını incelemek ve Hıristiyan Kiliselerle görüşmelerde bulunmak amacıyla Federal Almanya'ya gelmeleri uygun olacaktır.

— Türkiye'deki Hıristiyanların kamu karşısındaki durumları, kendi dinbilimcilerini yetiştirmeleri ve bunların çocuklarına verilen din dersleri konularında Federal Almanya ve Batı-Berlin'de yaşayan Müslümanlar ile eşdeğer sorunlara sahip oldukları gözönüne alınarak söz konusu görüşmelerde Türkiye'deki Hıristiyan Kihşelerinin temsilcilerinin de katılması arzu edilmektedir. Kaldı ki Türkiye'den alınan haberler

Alman kamuoyunda, Türkiye'deki Hıristiyanların Federal Almanya'da yaşayan Müslümanlar'la eşit haklara sahip olmadıkları izlenimini uyardırmaktadır. Türk Müslümanlar'ın isteklerini Alman kamuoyuna daha iyi duyurabilmek açısından Türkiye'de yaşayan Hıristiyanlar'a bu gibi toplantılarda söz hakkı verilmesi sorunların çözülmesini kolaylaştıracaktır.

— Federal Almanya ve Batı-Berlin ile Türkiye arasında akademik çerçevede dinbilimci değişimi yapılması teşvik edilmelidir. Şimdiye dek seyrek olarak yapılan karşılıklı ziyaret ve konferanslar (örneğin 1986 Güzünde Müslüman ve Hıristiyan din pedagogları arasında olduğu gibi) daha uzun süreli akademik inceleme gezileri ve konuk profesörlük düzeyine getirilmelidir. Aynı zamanda her iki taraftan genç akademisyenlerin diğer tarafın dini hakkında araştırma yapmak ve diyalog kurmak amacıyla, takası düşünülmelidir. Bu alanda yapılacak bilimsel araştırmalar yeni bir beraberliğin uzun vadeli temellerini oluşturmak açısından büyük yarar sağlayacaktır.

Böylece karşılaşma ve karşılıklı anlaşma yolunda ilk adımlar atılmış olacaktır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin bu raporda sunulan düşünce ve önerileri değerlendirmesi, gerekirse eleştirmesi ve varsa başka öneriler getirmesi bizi sevindirecektir. Ancak bu konuda ilerlenebilmesi için Türk İslam'ının Federal Almanya'da yaşayan mensuplarının hayatı konusunda ne gibi hedeflere ulaşmayı amaçladığı; bu yolda ilerlerken oluşabilecek eleştiriler ve bunlara verilebilecek yanıtlar etraflıca tanımlanmalıdır. Çünkü ülkemizde bu kadar çok taraftarı olan İslam inanç birliğinin toplumuzda saygı gören bir yere gelmesi, hepimizin arzusudur.